

Szemelvények a magyar esetrendszer terminológiájának történetéből

2. rész*

5.1.3. A latin elnevezések megkérdőjelezése: javaslat új terminusokra. RÉVAI MIKLÓS terjedelmes és nagyívű háromkötetes grammatikájában (1803, 1806, 1908), amely a romantikus nyelvészet kiemelkedő darabja, már jelentkezik a sokesetes rendszer gondolata. Azt írja, hogy csak a könnyebb érthetőség kedvéért használja a hatesetes latin rendszert a magyarra is, noha valójában a magyarban a nominativuson kívül nincsenek esetek, csak a névszókkal egybeolvadó prae-, azaz postpositiók, tehát valójában minden ilyen postpositiót esetnek lehetne nevezni. Ez a megközelítés egyébként a modern szakirodalomban is megjelenik, SPENCER (2008: 37) szinte szó szerint ugyanezt állítja: „Hungarian case suffixes are special fused portmanteau affixal post positions, and no more deserve to be called ‘cases’ than prepositions such as English ‘of’.”

A Debreceni Grammatikához hasonlóan ő is megjegyzi, hogy az esetnevek által jelölt legjellegzetesebb funkciók a magyarban mások, mint a latinban, ahonnan a terminus származik. De míg a DGr. ezt úgy hidalja át, hogy a megnevezések helyett sorszámokat alkalmaz, RÉVAI igyekszik a magyar nyelvre szabni a terminológiát, és új terminusokat javasol (nyilván csak az általa esetnek kategorizált elemekre): „A latin eseteket, mivel a nyelvünket a latinnal vetjük össze, megtartjuk a magyar nyelv leírásában is, noha ezek nem valódi esetek, csak körülírások, de a latin miatt esetnek mondjuk, azonban jobban illő nevet adunk nekik, amelyet az eseteket kifejező postpositio természetéből veszünk” (1803: 203 – ford. C. V. Zs.).

Így a nominativus után tárgyalja a genitívust, amihez az *-é* birtokjelet veszi fel. Szerinte a latin név magyarázata, hogy a latin declinációban a genitívusból van képezve az összes többi eset (ez népszerű, de téves magyarázat volt). Nálunk azonban a birtoklás viszonya a *possessivus* nevet indokolná (mint láttuk, ez az antik grammatikákban egy szinonim megnevezés volt, de később a kanonizálódott *genitivus* terminus kiszorította). RÉVAI szerint a datívus végződése a *-nak/-nek*, az eset elnevezése azonban nem illik a magyarra, mert a latin *dativus* az adás mozzanatát emeli ki, míg a magyar postpositio elsődlegesen téri irányt, relációt, oppozíciót jelöl, így a neve *relativus*, *oppositivus* lehetne, mint a *‘tő-nak hajtotta lovait*. A datívusi viszony, ami más nyelvekben a névadó mozzanat, innen érthető: a *gazdá-nak adom a pénzt* kifejezés eredeti értelme *‘a gazda felé, a gazda irányába adom’* (*heri directione dabo*) (RÉVAI 1806: 207; 1908: 278). (RÉVAI elképzelését alátámasztja a történeti nyelvészet [l. SÁROSI 2016: 147], éppúgy, mint a kognitív szemantika [l. POMÁZI 2021: 29]). Az *accusativus* terminust pedig *obiectum* vagy *subiectum* névre javasolja cserélni, hiszen a *-t*-vel jelölt névszó a cselekvés objektuma, amire

* Az első részt l. MNy. 120. 2024: 418–427.

a cselekvés irányul. Az ablativusnál (ezt a szokott *-tól/-től* végződéssel veszi fel) megjegyzi, hogy a magyarban is lehetne *locativus*-ról beszélni (*-on/-en*), illetve *sociativus*-ról (*-stul/-stül*). Ez utóbbi kettő mégsem kerül be az esetsorba RÉVAI-nál, viszont ott találjuk a *mutativus*-t (*-vá/-vé*), amiről ki is fejt, hogy a terminus névadó eleme a változás, a *mutatio*, ami egy adott állapotot eredményez; példája *a' víz jég-gé lett, aqua mutatione glacies facta est*. Végül a *substitutivus* 'helyettesítő' (*-ul/-ül*), ami cserélhető a mutativussal: *fiammá fogadtam, fiamul fogadtam* (RÉVAI 1803: 204–213). Megjegyzendő, hogy ez utóbbi két végződést már korábban is esetként kategorizálták, hasonló terminusokkal: a *-vá/-vé* neve SZENCZINÉL (1610: 47) *mutativus* 'átváltzó/átváltoztató', VERSEGHYNÉL (1793: 39) egy szinonima: *transformativus*. Az *-ul, -ül* SZENCZINÉL *adverbialis* 'határozói' vagy *assimilativus* 'hasonlóvá tevő' (1610: 48), VERSEGHYNÉL (1793: 39) *substitutivus*.

Mivel a szerzők a kevés esetes rendszerben gondolkodnak, és a terminológiai viták erre korlátozódnak, kérdés marad, hogy milyen terminusok jelölik a többi esetragot. Itt a hagyomány érvényesül, a görög-római mintájú, kevés esetes rendszerbe nem illeszthető eseteket az előljárószavak (pontosabban *előlutóljárók* vagy egyszerűen *utóljárók*) közé sorolják. GYARMATHI Nyelvmasterében (1794: 286–291) a ragozhatatlan *ízőtskák*, azon belül is a *Tóldalékok* közé sorolja az esetragokat; azokon kívül ide tartoznak még szerinte az igekötők és a névutók is.

Ezzel a megoldással él a Debreceni Grammatika is: „a Magyarbann is, a Hatodik Ejtés, mindenkor valamelly Előlutóljáróval ízőkott megkézfűlni” (DGr. 21). Ez a logika még a korszak végén is tartja magát, FOGARASI szerint „az ejtegetési hajlítás a neveknek csak belső viszonyát jelenti, a külső viszonyt pedig az úgy nevezett utóljárók fejezik ki” (1843: 110). Vagyis: „mind ezeket ejtéseknek mondhatnók s mondák is sok nyelvtanítóink, minél fogva a magyarban mintegy nyolczadfél száz ejtés volna [...]; de mi mind könnyebb tanulás végett, mind különböző voltuk miatt az utóljárók közt (melyeket kitünőleg viszonzóknak is hívhatunk, minthogy külső viszonyt jelentő külön szókat tesznek) s nevök alatt adjuk elő” (FOGARASI 1843: 111).

A magyar esetrendszer leírásában az áttörést végül RÉVAI nagy ellenfele, Verseggy tette meg, amikor a latin esetrendszerrel szakítva a sokesetes rendszert vezette be a magyar nyelv leírásába (ÉDER 1998). VERSEGHY újítása abban állt, hogy minden, mondatbeli viszonyt kifejező névszói végződést külön esetnek kezelt. Ez a megoldás valójában visszatérést jelentett a latin hagyományhoz, csak éppen nem az esetek számát, hanem a formális meghatározás elvét tekintve (C. VLADÁR 2016). Ez a váltás ugyanakkor nemcsak a kategorizálásban, hanem a terminológiában is fordulópontot jelentett. VERSEGHY ugyanis a sokesetes rendszer elemeinek külön-külön nevet is adott, amely a végződés legjellemzőbb funkciójára utalt. VERSEGHY ráadásul ezt a terminológiát három nyelven is megalkotta: latinul a korai és rövid Proludiumban (1799), majd a három nagy grammatikájában: latinul a kétkötetes *Analyticae Institutiones*ben (1816), németül és latinul a *Neuverfasste Ungarische Sprachlehre* (1805) c. művében, magyarul pedig a *Magyar Grammatikában* (1818). A három grammatika egymáshoz való viszonyát jól jellemzi Éder Zoltán: „Verseggy Ferenc alapvető nyelvtani művei, a német nyelvű *Sprachlehre*,

a latin nyelvű *Analyticae* I. és II. kötete, valamint a hazai nyelven írt Magyar Grammatika, egy töről fakadnak, egységes szemléletet tükröznek, azonos elvekre s lényegében azonos szabályrendszerre épülnek. Egy eredetileg nagy terjedelmű, az elméleti alapokat is taglaló leíró nyelvtannak, amely azután az *Analyticae* köteteként latinul jelent meg, más-más szempontú rövidített változata egyrészt a *Sprachlehre* [...], másrészt az elméleti és leíró részeket szerencsésen ötvöző Magyar Grammatika” (ÉDER 1988: 66).

VERSEGHY rendszere aztán minden további grammatika kiindulópontja lett, így terminológiáját részletesebben is bemutatjuk. A sajátos többnyelvűség természetesen összehasonlító elemzést is lehetővé tesz a három terminusrendszer között.

5.2. A fordulópont: VERSEGHY esetterminológiái

5.2.1. Általános megjegyzések. VERSEGHY és RÉVAI közt a 19. század elején a nyelvi leírás sok kérdésére kiterjedő vita folyt (C. VLADÁR 2015), ami a közvélekedés szerint RÉVAI győzelmével végződött. Kevésbé közismert tény, hogy ez a győzelem korántsem volt teljes: a magyar nyelv leírásának egyes elemei kapcsán VERSEGHY FERENC elképzelései épültek be nyelvészeti hagyományunkba (l. bővebben ÉDER 1998). Ilyen újítás volt a magyar névszóragozás, azon belül is az esetrendszer leírásának megreformálása. Az általa kidolgozott sokesetes névszóragozási rendszer elszakadt a hatesetes latin hagyománytól, átalakította és bővítette azt, kidolgozva ezzel egy új, a magyar nyelv karakteréhez és sajátosságaihoz illeszkedő struktúrát, mely alapjául szolgál a ma ismert és használt rendszernek is. E kibővített esetrendszer természetesen új terminusokat is kívánt. A következőkben azt vizsgáljuk, ezen terminusok hogyan illeszkednek az általuk leírt esetek funkcióihoz, milyen névadási motívumok állnak az egyes elnevezések háttérében, a terminológia milyen struktúrát mutat, a megnevezések morfológiailag mennyire transzparenssek.

VERSEGHY terminológiai rendszere azért is kiemelt jelentőségű, mert latin nyelvű esetelnevezései a legtöbb ponton megegyeznek a ma is használt rendszerrel. Magyar nyelvű terminológiáját pedig két eset kivételével az első akadémiai nyelvtan is átveszi.

Mielőtt rátérünk az egyes esetragok egyedi elnevezéseinek vizsgálatára, érdemes itt is röviden szemügyre venni, hogy az esetek terminusai milyen általánosabb terminológiai kategóriarendszerbe ágyazódnak bele.

Az általánosabb keretterminológia tekintetében már a legkorábbi, latin nyelvű *Proludium* is a sokesetes rendszert jeleníti meg. Azt írja, hogy a predikátum melletti viszonyokat a magyar nyelv a latin praepositióknak megfelelő szótagokkal (*syllabae*) fejezi ki, és ezek a névszók inflexióitól, azaz a deklinációs esetektől sem természetükben, sem alakjukban nem különböznek, ezért nyelvünkben 20 eset (*casus*) van (VERSEGHY 1793: 38). Ehhez képest némileg visszalépést jelent az *Analyticae*, ahol csak a latin eseteket nevezi esetnek, a többi végződést pedig *suffixa praepositionalia* (prepozíció értékű szuffixumok) néven közli, elválasztva az ún. *casusoktól*. Igaz, ezeknek a szuffixumnak is saját latin nevet ad. Magyar nyelvű munkájában következetesen a *névragaszték* terminussal él (ami az *affixum* tükörfordítása), valamint az *eset* szakszót is gyakran használja (VERSEGHY 1818: 115, 124) – ez is tükörfordítás a latin *casus*-ból, ahogy a németben használt *Falle* is. A németül íródott nyelvtanban az egyes esetekhez kapcsolódó

terminuselnevezések az *-endung* 'végződés' utótagot kapják, ami elég semleges megnevezés, és volt is előzménye a korábbi irodalomban.

Általános megoldásként természetesen mindenhol a hagyományos latin esetek nyitják a sort. A latin nyelvű Proludiumban ezután a helyhatározói viszonyokat kifejezők következnek, majd a többi, ezek sorrendje teljesen esetlegesnek tűnik. Míg a Proludium 20 esetet tárgyal, a három nagy grammatika már csak 16-ot, ezek sorrendje megegyezik a három műben. Elsőként a latin hagyomány szerinti esetek következnek (a genitivus kivételével, amit akkor már nem tekintett külön esetnek), majd a többi, viszonylag szabad sorrendben, alaki szempontok szerint listázva.

5.2.2. A latin paradigmában szereplő esetek terminusainak alakulása.

A hagyományos latin rendszer terminológiája természetes kiindulópont VERSEGHY mindegyik grammatikájában (a genitivus kérdéséről alább lesz szó). VERSEGHY azonban igyekszik ezeket a német, de különösen a magyar nyelvű grammatikájában továbbgondolni és szemléletesebb elnevezésekkel élni.

Az alanyeset az egyetlen eset, ahol német munkájában is a latin elnevezéssel (*Nominativ*) él, a magyarban viszont megjelenik a latinból tükörfordított kettős *nevező*, illetve *hívó/fzőllító* terminus (utóbbi megoldás minden bizonnyal a magyarban jelöletlen vocativusi funkcióra hivatott utalni). Hasonlóan tükörfordítást mutat a *dativus* német megfelelője (*Gebendung* 'adó végződés'), a magyar terminus (*birtokos/tulajdonító*) viszont nem közvetlen fordítás, hanem transzparens módon a *-nak/-nek* rag magyarban meglévő birtokosi funkciójára utal. A tárgyeset kapcsán már a német terminus sem tükörfordítás; a latin alapján várható *Akkusativ* 'vádoló' terminus helyett a *Wirkendung* 'ható végződés' szakszó szerepel. Ez a megnevezés helyreigazítja a latin esetnévben szereplő, a latin grammatikai hagyományból örökölt fordítási tévedést (l. följebb), és az 'átható, okozó' jelentést emeli ki. Ezzel szemben a magyar *fzenvedő* terminus nem az okozó szempontjából ábrázolja a viszonyt, hanem annak a szempontjából, akire irányul a cselekvés. Némileg speciális a genitivus esete; a legkorábbi, 1793-as latin nyelvű grammatikában a hagyományos elnevezés (*genitivus*) az *-é* birtokjelet takarja. Német nyelvű grammatikájában a birtokos eset (*Genitiv*) nem szerepel az esetragok tárgyalásánál, csak később, a mondattanban bukkan fel a *Vokativ*-val együtt, aminek az az oka, hogy ekkor már VERSEGHY nem számol külön genitivusi formával a magyarban. A Magyar Grammatikában már részletesen indokolja is, hogy miért a *-nak/-nek* ragot nevezi *birtokos/tulajdonító eset*-nek. (Ez egyébként azt is jelenti, hogy a hagyományos dativus és genitivus egybevonódik nála, amit a terminus kettősége mutat – tulajdonító: a birtokba kerülés mozgása, és birtokos: a birtoklás statikussága).

Az *ablativus* 'elvivő eset' és a neki megfelelő *Nehmendung* 'elvevő végződés') latin/német terminusai is az esetrag funkciójában bennefoglalt eltávolítás mozzanatát emelik ki. A magyar *főfzőtő* terminus megtartja ugyanezt az alaplogikát, de az elnevezés sokkal szemléletesebb, általánosabb jellegű.

5.2.3. A kibővített esetrendszer terminusai: névadó motívumok, hasonlóságok és különbségek. A Proludium azért jelentős, mert a VERSEGHY által a magyar esetragok leírására alkotott terminológia a kiindulópontja a későbbi hagyománynak. A szokásos latin esetnevek természetesen nála is ugyanolyan formában szerepelnek. A következő csoport, a mozgást jelentő helyhatározóragok alaki felépítése

az *ablativus* mintáját követi: a mozgás irányát kifejező igekötő + a mozgást jelentő *lat-* supinum igető + az esetnév *-ivus* képzője. Így pl. *elativus*, *illativus*, *allativus* stb. (A statikus helyhatározói viszonyt jelölő ragoknál viszont nem egységesek a megoldások: a *-ban*, *-ben* neve *locativus*, a *-nál*, *-nél* neve *adjunctivus*, az *-on*, *-en*, *-ön* rag neve *superlativus*. Ez utóbbi terminus különösen érdekes, hiszen a mozgásra utaló *lat-* tö van benne, holott ebben a viszonyban nincs mozgás.)

Ezután következnek a társas összeköttetésre utaló *coniunctivus* (*-val/-vel*), az *adjunctivus* (*-nál*, *-nél*), az okot megjelölő *causativus* (*-ért*), a *terminativus* (*-ig*), a *-transformativus* (*vá/-vé*), a *substitutivus* (*-ul/-ül*), a *distributivus* (*-onkint*, *-énkint*, *-önkint*) és a *collectivus* (*-ostúl*, *-astúl*, *-estül*, *-ěstül*, *-östül*).

A későbbi munkákban a latin terminológia ettől némileg eltér. Már az 1805-ös Sprachlehrében, ahol a némettel párhuzamosan latin terminológiát is közöl, majd ezt az újabb változatot emeli át a latin nyelvű *Analyticae*-be is. Egyrészt a Proludium utolsó négy esete (a *transformativus*, a *substitutivus*, a *distributivus* és a *collectivus*) elmarad, másrészt a latin terminológia bizonyos pontokon megváltozik, igazodik a némethez. Míg a Proludiumban minden mozgást (sőt, a mozgás eredményeként létrejött állapotot is) jelölő eset nevét a *lat-* supinum töből és az irányt jelölő prepozícióból alkotta meg, most az *allativus*-ból *advicinativus* lesz ('közelítő, szomszédossá tevő eset', németül *Nahendung* 'közelség esete'), a *superlativus*-ból *inhaesivus* ('ráragasztó eset'). Az *adjunctivus*-ból ('hozzákötő eset') *adhaesivus* ('hozzáragasztó'), ami pontosan megfelel a német *Haftendung*-nak ('ragasztás esete'). A *-val*, *-vel* végződés neve a Proludiumban a társas funkciót emeli ki (*coniunctivus*), a Sprachlehrében és az *Analyticae*-ben az eszközfunkciót (*instrumentalis*), ahogy a német *Hülffende* is.

Német nyelvű grammatikájában VERSEGHY összetett szavas terminusalkokkal él. Ennél a megoldásnál az esetforma által jelölt viszony egyik elemét kiemelő főnévi előtag és a semleges, a szóalakon belüli elhelyezkedésre utaló *-endung* 'végződés' utótag képezi az esetterminust, pl. a *Quelle* 'eredet, forrás' + *-endung* összetételből keletkező *Quellendung* terminus a *-ból/-ből* esetragra, míg a *Grund* 'ok, indok' + *-endung* tagok kapcsolatából születő *Grundendung* szakszó az *-ért* esetrag leírására szolgál.

Az esetnevek magyar terminusainak általános, formai és jelentésbeli jellegét tekintve egyrészt sajátos „cselekvő” jelleg figyelhető meg. Ezek olyan egyszerű cselekvésekre utaló, melléknévi igeneves elnevezések, amelyek a lehető legegyszerűbben és legtranszparensbben igyekeznek illusztrálni az adott esetrag (egyik) fő funkcióját. Így például a *közelítő* terminus a *-hoz/-hez/-höz* rag helyhatározói funkciójára, vagyis a valamihez való közeledésre utal; a *segítő* elnevezés a *-val/-vel* esetragot takarja, és annak eszközhatározói funkciójához köthető: a valamivel együtt, annak segítségével történő cselekvésre, aktivitásra utal; az *állapító* terminus az *-on/-en/-ön* végződést jelöli, és valószínűleg a 'megállapodik valamin/állva marad' elvont funkciót igyekszik leírni.

A három vizsgált VERSEGHY-nyelvtan esetterminusainak hátterét, azok névadó motívumait leginkább a statikusság és dinamikusság, avagy a helyzet és mozgás ellentétekkel lehet leírni. Az ilyesféle, az említett nyelvtenak közötti ellentétpárra jó példák a *-ból/-ből* esetraghoz kapcsolódó terminusok: a latin *elativus*

'kivívó' és a magyar *kiható* inkább dinamikus, mozgásra utaló elnevezések, míg a német *Quellendung* 'eredetvégződés' a *-ból/-ből* ragot statikusabb módon, a kezdőállapot felől igyekszik megfogni. Hasonló logikai ellentét húzódik a *-ban/-ben* rag (nála latinul: *locativus*) német és magyar terminusai között: az *Ortendung* 'helyvégződés' egyfajta befejezett állapotra utal, ezzel szemben a *helyezettő* elnevezés itt is dinamikus mozgást sejtet. Az *-on/-en/-ön* esetrag esetében is megvan a helyzet és mozgás ellentéte: a német *Lagendung* 'állapotvégződés' itt is egyértelműen statikus (míg a latin *superlativus* 'felvivő' terminus a mozgásjelentést emeli ki), a magyar *állapító* pedig egy adott állapotot létrehozó cselekvést ábrázol. Érdemes megjegyeznünk, hogy nem minden terminus esetében ível ilyesfajta ellentét a három grammatikán keresztül, de mint tendencia mindenképp kiemelendő.

Az általános névadó motívumoknál a forma helyett minden esetben a funkció a hangsúlyos; pl. *transformativus* 'átalakító', *Grundendung* 'okvégződés', *okmutató*, *határozó* stb.

Összességében azt mondhatjuk, hogy alapvetően hasonló szemléletmód, hasonló logikai háttér figyelhető meg az egyes nyelvtanok terminusai között. (Természetesen vannak eltérések a kiemelt, névadó funkció megválasztásában. Például a *-val/-vel* latin terminusa, a *coniunctivus* a társhatározói funkciót nevezi meg, míg a német *Hülfsendung* az eszközhatározóit.)

5.3. VERSEGHY nyomán: sokesetes rendszerek magyar esetnevekkel. VERSEGHY latin nyelvű munkája már az újmagyar kornak viszonylag az elején, 1793-ban napvilágot lát (ezt követi 1805-ben a német, 1818-ban a magyar nyelvű kiadvány), ezért fontos kérdés, hogy e sokesetes rendszer hogyan épült be a közvetlen kortársi hagyományba (és később a 20. századi nyelvészeti és nyelvléírási diskurzusba).

A korszakban sokáig makacsul tartja magát a latin mintához való ragaszkodás (l. bővebben a 4.1. pontot), és csak a 19. század közepe táján kezd egyre inkább teret nyerni a sokesetes rendszer gondolata. A tudományos grammatikák közül BITNITZ LAJOS magyarul írt nyelvtana 1837-ben már ebben a felfogásban készül. BITNITZ szinte teljes egészében átveszi VERSEGHY esetterminológiáját, rendszerében mindössze öt olyan, az esetekhez köthető szakszó szerepel, mely nem mutat teljes egyezést a VERSEGHY Magyar Grammatikájában megtalálhatókkal, bár szemléletmódja itt is hasonló: a *-tól/-től* rag a *távolító* nevet kapja (VERSEGHYNél *fofztó* néven szerepel), ez a latin *ablativus* tükörfordítása. A *-ban/-ben* neve BITNITZNél *marasztaló* (VERSEGHYNél *helyezettő*), a *-nál/-nél* *veszteglő* (VERSEGHYNél *melléklő*) elnevezéssel van jelen. Az *-ért* ragot megnevező *okadó* terminus részleges egyezést mutat VERSEGHY *okmutató* szakszavával. Újdonság BITNITZNél a *-ként* rag beemelése a rendszerbe (ez VERSEGHY rendszereiben nincs jelen), mely nála *hasonlító* elnevezéssel szerepel.

Míg BITNITZ munkája az utókor számára kevésbé ismert maradt, egy másik munka hatalmas hatást gyakorolt. Az első akadémiai nyelvtan, A' magyar nyelv' rendszere, mint az akadémia tekintélyével támogatott hivatalos és célja szerint is standardizáló grammatika, kiemelt jelentőségű volt, így az általa normának állított leírási rendszer maradandónak bizonyult. Az akadémiai nyelvtanban is a sokesetes struktúra szerepel, és egyértelmű VERSEGHY hatása, ami a struktúra mellett a terminusok kapcsán is kimutatható.

A munka általános elnevezésként a *viszonyrag* terminussal él. Számos közvetlen egyezést találunk VERSEGHY magyar esetterminusaival, így a *beható, kiható, közelítő, leható, felható, állapító, segítő, tulajdonító* terminusok mindkét grammatikában ugyanúgy szerepelnek. Részleges egyezésekkel is találkozhatunk (itt vagy a forma mutat részleges azonosságot, vagy az egyes terminusok jelennek meg szinonim jelentésben): az akadémiai nyelvtan *okadó* terminusa VERSEGHYNél *okmutató* formában van jelen, míg a *-nak/-nek* rag *sajátító* elnevezése VERSEGHYNél a *birtokos* nevet kapja. Ellentétes logikára is akad példa: a *-ban/-ben* *marasztaló* elnevezése áll szemben VERSEGHY *helyeztető* szakszavával (előbbi – az *okadó* terminushoz hasonlóan – valószínűleg BITNITZ nyelvtanából veszi át az akadémiai nyelvtan). A kibontakozó funkcionális szemléletet tükrözi a valószínűleg FOGARASITól átvett *alanyeset* és *tárgyeset* elnevezés (előbbi a subiectum – predicatum mondatfelosztás alapján). (Ha egy szerző megtartja a korábbi latin esetenév tükörfordítását, annak oka van: BRASSAI SÁMUEL például az alany fogalmával való tudatos szakítás miatt nem használja az *alanyeset* terminust, l. IMRÉNYI 2021.)

5.4. A magyar nyelvű esetterminológia visszaszorulása. Az akadémiai nyelvtanban tehát VERSEGHY rendszerét és terminológiáját követve készen állt a teljes magyar esetterminológia, ahol az esetenév a forma legfontosabb funkciójára utal, alakilag pedig egy folyamatos melléknévi igenév. Azt gondolhatnánk, hogy a grammatika tekintélye nemcsak a leírási rendszert, hanem a terminológiát is kanonizálta. De nem így történt; ez a terminológia a 19. század végi legfontosabb szerző, SIMONYI ZSIGMOND nyelvtanaiban (1888, 1889 és 1895) már visszaszorul. SIMONYI több szempontból is eltér elődeitől: nyelvtörténeti alapon és mondattani, funkcionális szemlélettel írja grammatikáit.

Ami a tágabb terminológiai keretet illeti, SIMONYI is *névragokról* (ez a latin *suffixum nominale* tükörfordítása), sőt *esetragokról* beszél, ezen belül *határozóragokról*, azaz az igét kiegészítő mondatrészek ragjairól, ezeket a funkcionális elemzés szerint csoportosítva: *tárgyrag, helyrag, időhatározó rag, módhatározó rag*. Ezeket elválasztja a névszók közti viszony ragjaitól (pl. *genitívus rag*). Ami a sorrendet illeti, vagy egyáltalán nincs lista, mint A magyar nyelvben vagy a Tüzetes magyar nyelvtanban, vagy ha van is, mint A magyar határozókban, esetlegesnek tűnik.

SIMONYI legjellemzőbb megoldása, hogy nem használ esetterminust: egyszerűen a ragot említi vagy magában (pl. *-á, -é* rag, *-ben, -ből, -be* ragok, *-nál, -től, -hoz* ragok), vagy a rag mellett az általa betöltött mondatrészi funkcióval (pl. a tárgyeset ragja, *-n* ragos időhatározó, mód és állapothatározó *-n* ragja, *-n* és *-tt* ragos locativus, *-ul, -ül* állapot- és módhatározó ragja). E megfogalmazásokból világos, hogy SIMONYI már a mondattani funkciók felől indult, és az esetragokat a funkciókat betöltő eszközként kezelte. A kérdés már nem a forma azonosítása és találó megnevezése volt, hanem a forma által betölthető funkciók, illetve a funkciókhoz rendelhető formák viszonya. Feltehetőleg ez a szemlélet szoríthatta vissza az esetragok egyedi megnevezését is.

Természetesen SIMONYI ismerte a hagyományos görög-római esetrendszer terminológiáját, elemezte és kritizálta a latin esetnevek eredetét (SIMONYI 1889: 389). Ismerte és használta a neolatin terminusokat például a rokon nyelvek esetneveinek megnevezésére: *innessivus, elativus, illativus, adessivus, allativus* stb. (Si-

MONYI 1895: 640). Ismerte az egyes esetragok esetleges korábbi latin és magyar neveit (beleértve a MNyR. magyar eseterminológiáját is), de az egyetlen funkciót kiemelő megnevezésekkel nem volt kibékülve: „A -vá vé ragos esetet már MA. [Szcenci Molnár Albert] mutativusnak nevezte el [lábjegyzetben: Komáromi Csipkés Gy. traductivusnak nevezi (v. ö. a finn translativust), Gyarmati átváltoztató névnek (nomen transmutandi), a MNyR. pedig e ragot fordító ragnak mondja], mert csakugyan leggyakrabban átváltozást vagy átváltoztatást kifejező igék mellett használjuk, s ugyanazért magyarul átváltoztató, fordító ragnak nevezték. Hogy azonban az előbb tárgyalt helyi jelentése az eredeti s hogy ebből hogyan fejlődhetett a mutativus, erre nézve elég azon fejtegetésre utalnunk, melylyel fönt a *nek* rag factivus jelentését iparkodtunk megvilágítani” (SIMONYI 1888: 311).

6. A modern grammatikák eseterminológiai megoldásai. Bár rövid ideig úgy tűnhetett, hogy a VERSEGHY által kidolgozott és aztán az akadémiai nyelvtanba beemelt esetleíró rendszer mellett az ahhoz köthető magyar nyelvű terminológia is beépül a magyar grammatikai kánonba, helyett a 20–21. századra mégis a neolatin eseterminológia térhódítása jellemző (ami ugyancsak VERSEGHY munkásságán alapul). A modern (a 20. század közepétől napjainkig megjelent) tudományos és felsőoktatási célú grammatikákban, bár mind a sokesetes rendszert követik, nem alakul ki egységes magyar nyelvű eseterminológia. Ennek legfontosabb oka, hogy az ezredfordulóra már minimum három nagy irányzat működik párhuzamosan és lényegében egymástól függetlenül: az ún. hagyományos magyar nyelvtani leírás (ide sorolható a MMNyR., a MMNy. és a MGr. nyelveírása), a generatív grammatika (ide tartozik a StrNyt. sorozata) és a funkcionális kognitív nyelvészet (ennek első nagy összefoglalása az ONyt.). Az eltérő elméleti megközelítések és az egymástól függetlenül kialakított terminológiai megoldások nem kedveznek a magyar nyelvű terminológiai egységesülésnek. A neolatin terminológia viszont sokkal egységesebb, amiben nagy szerepe lehet az illeszkedésnek a nemzetközi szakirodalom szintén latin nyelvű terminológiájához. Az illeszkedés azonban nem tökéletes, és belső következetlenségek is felfedezhetők (néhány példáulért l. SPENCER 2008: 39, illetve 6.1. és 6.2.).

A keretterminológiát illetően minden nyelvtan utal a forma és a funkció kettőségére, de ez nem mindig jelenik meg a terminológiában. Az esetet a hagyományos nyelvtan formái alapon közelíti meg: „Az esetet tehát nem a jelentés alapján határozzuk meg, hanem alaki sajátosságok szerint” (MMNy. 196). A strukturális szemlélet nem definiálja az esetet külön. Az ONyt. pedig fogalmi és terminológiai szinten is különválasztja az esetformát (tipikusan: inflexiók végződés) és az esetviszonyt, hangsúlyozva, hogy nincs köztük egy az egyhez megfelelés (ONyt. 1064).

Az esetek csoportosításában a hagyományos szemléletű grammatikák a nominativust, az accusativust és a genitivust (ha számolnak vele) külön kezelik. A határozóragoknál a helyhatározói viszonyt jelölő végzések után következik a dativus, majd a többi rag, utóbbi csoportban nem látszik rendező elv (MMNyR. 1. 552–589; MMNy. 197–200). A MGr.-ban az esetek tárgyalásának sorrendje skáláris, a prototipikusaktól a legkevésbé tipikusak felé (MGr. 191–202). A StrNyt. 3. szintaktikai (nom., acc., dat.) és lexikai esetekről beszél, utóbbiaknál külön-külön

csoport a helyet, irányt és állapotot kifejező, illetve az egyéb esetek (StrNyt. 3. 569–618). Az ONyt. is grammatikalizálódott/sematikus (nominatívusz, akkuzatívusz, datívusz) és lexikai tartalmú eseteket különít el. A dativus/részeseset és a genitivus/birtokos eset kategorizálása változó: míg a korábbi hagyományos nyelvtanok (MMNyR., MMNy.) külön kezelik, a szintén hagyományos szemléletű MGr. nem vesz fel külön birtokos esetet a részesesettel való alaki egybeesésre hivatkozva. A StrNyt. 3. szerint sincs külön esetformája. Az ONyt. viszont amellett érvel, hogy a *-nak/-nek* részes, illetve birtokos funkciójához tartozó szerkezetek a mondatban eltérően viselkednek, ezért számol külön birtokos esettel is (ONyt. 586).

Az alapterminusok (*alanyeset, tárgyeset, részeseset, birtokos eset*) természetesen továbbra is ott vannak a korszak legtöbb grammatikájában, de megjelennek a sokszor definiáló, körülíró jellegű, többszavas elnevezések is. Gyakori megoldás az is, hogy különbség mutatkozik az esetrendszer szöveges leírása, az egyes esetek definiálása közben használt és a leírás utáni összefoglaló táblázatban megadott terminusok között. A MGr. (203–204) például pontokba szedve definiálja az eseteket formai és funkcionális (morfológiai és szintaktikai) szempontból, ezt a leírást ezután egy összefoglaló jellegű táblázat követi (érdekesség, hogy a táblázatban csak a latin terminusok szerepelnek).

6.1. Neolatin terminológia. A pusztán a ragot említő megnevezés korszaka után visszatér az a rendszer, hogy az egyes ragoknak (bár nem mindenhol és nem mindegyiknek) saját neve van, de nem magyarul, hanem újra latinul, és a megnevezés alapja egy jellemző funkció. A morfológiai egységesség azonban megbomlik; megmarad a korábbi minta: egy jellemző funkciót megnevező ige supinum töve + *-ivus* esetnévképző (pl. *allativus*), és megjelenik egy új morfológiai minta is: főnévi tőből *-alis* melléknévképzővel képzett terminus (pl. *finalis, causalis, instrumentalis*). Ez a latin terminussor először a MMNyR.-ben jelenik meg, és ezt veszi át a MGr., a StrNyt. és az ONyt. is, bár nem minden elemét. VERSEGHY korábban tárgyalt kétféle latin terminológiájából a Proludiumé áll közelebb a modern esetnevekhez. Egyrészt azért, mert több esetnek van latin neve (és ezek a többletek megegyeznek a mai esetnevekkel), másrészt, mint láttuk, következetesebb, mint a későbbi. A VERSEGHY-féle terminológiától természetesen néhány ponton eltér a mai latin terminussor. VERSEGHY még nem használta ki a mozgást, illetve a statikus állapotot jelölő eseteknél a latin *lat-* ('hoz, visz') és az *esse* ('van') különbségét, míg a modern latin terminológia igen. A *-val/-vel* rag névadó funkciója VERSEGHYNél a társhatározói viszony (*coniunctivus*), a modern terminológiában az eszközhatározói is megjelenik (*instrumentalis-comitativus*). Az *-ul/-ül* rag neve VERSEGHYNél *substitutivus* ('helyettesítő'), a modern grammatikákban *essivus*.

6.2. A modern magyar elnevezések jellege. A modern munkákban található, az esetekkel kapcsolatos magyar terminológia vegyes képet mutat. A sematikus/grammatikalizálódott eseteknek (amelyek a latin esetsorban is szerepeltek) van elfogadott magyar neve (*alanyeset, tárgyeset, részeseset, birtokos eset*), bár sokszor ezek helyett is a korábbi latin terminusok jelennek meg (*nominativus, accusativus, genitivus, dativus*), eredeti vagy kiejtés szerinti helyesírással, pl. *nominativusz* stb. Egyes szemantikai/lexikai esetek esetformáinál olykor a mondatrészi funkció jelenik meg magyar névként, pl. *eredményhatározó, célhatározó, állapothatározó*.

Bevett magyar esetterminológia híján sokszor a latin esetnevek bonyolult kifejtő, magyarázó körülírásokkal párosulnak, pl. *-tól ~ -től (honnan? kérdésre felelő, szomszédos térre utaló) helyhatározói rago (ablativusi) alak* (MMNyR. 1. 557).

Mindezek alapján a modern magyar grammatikairadalomban az esetekhez köthető magyar terminusokat alapvetően három nagyobb típus köré csoportosíthatjuk: 1. hagyományos terminusok; 2. a különböző határozói funkciókhoz köthető esetek terminusai; 3. körülíró, definiáló jellegű terminusok. A MMNy. például a „végződés neve + viszonyragos eset” megnevezést használja, tehát a megnevezés általánosságban utal arra, hogy a forma viszonyokat fejez ki, de nem emeli ki egyiket sem. Ezután kifejti a forma által betölthető jellemző mondatrészi funkció(ka)t. Pl. „-tól, -től viszonyragos (ablativusi) eset. Leginkább *honnan?* kérdésre felelő külső helyviszony jelölője. Gyakran jelöl idő- vagy okhatározói viszonyt is” (MMNy. 187). Ez a megoldás leginkább a SIMONYI-féle „mód és állapothatározó -n ragja” típusú megoldás örököse.

6.2.1. Hagományos terminusok. Ebbe a csoportba sorolhatók az *alanyeset*, *tárgyeset*, *részseset*, *birtokos eset* terminusok, melyek azonos formában vannak jelen a modern grammatikákban.

A TOMPA-féle A mai magyar nyelv rendszere négy nagyobb funkcionális (és formai) csoportot különít el, ezek az *alanyi* vagy *zérusrag*, a *tárgyrag*, a *határozórag*-ok csoportja, illetve a *birtokos jelző ragja* (MMNyR. 1. 552); később a kisbetűs részben előkerül a *részeshatározó* terminus a genitívus/datívis magyar megfelelőjeként (MMNyR. 1. 553). Az Osiris Nyelvtan elemzésében szerepel az *alanyeset*, a *tárgyeset* (ONyt. 3. 580) és a *részseset* (ONyt. 584) megnevezés és a *birtokos eset* terminus is (ONyt. 586).

6.2.2. A különböző határozói funkciókhoz köthető esetek terminusai. Ezek az elnevezések az adott raggal ellátott névszónak a mondatban betöltött határozói szerepére utalnak. E terminológiai megoldás újrateremti a korábbi „forma vagy funkció?” problémát, amikor egy funkció emelkedik ki a forma névadó jegyeként, elfedve azt, hogy egy formához többféle funkció is tartozhat és fordítva. Különösen szembeszökő ez az *eredményhatározó*, *célhatározó* típusú megnevezéseknél, ahol a névelem maga is a funkciót jeleníti meg (*határozó*).

A TOMPA által szerkesztett grammatika összefoglaló táblázatában (MMNyR. 1. 557) is helyet kapnak a határozói funkcióhoz kötött terminusok, ezek az értelmező elnevezésekbe ágyazódnak be: *-ként állapot- és módhatározói rago (essivusi-formalisi) alak*, *-vá ~ -vé eredményhatározói rago (translativusi-factivusi) alak*, *-tul ~ -stül társhatározói rago (sociativusi) alak*.

A Magyar grammatika „*okhatározó eset*”, „*állapoteset*”, „*eredményeset*”, „*módeset*”, „*társashatározó alak*” stb. terminusai is e csoportba sorolhatók. Fontos megjegyezni, hogy a részletező elnevezésekhez hasonlóan ezek is időzőjellel szerepelnek (MGr. 194–204), ami jelzi, hogy a szerző maga sem tekinti ezeket jó terminusnak, illetve az is lényeges, hogy az ismertető szöveget követő táblázatban csak ott szerepelnek ezen elnevezések, ahol hiányzik a neolatin megfelelő.

Az Osiris Nyelvtan eseteket leíró kifejtő-értelmező részében általános viszonyokat megjelölő esetterminusok szerepelnek: *helyviszonyokat kifejező esetek* (ONyt. 584); az *irányt és helyet jelölő határozói esetek* (ONyt. 585); „A helyet és

írányt jelölő határozói toldalékok egyrészt lehetnek belviszonyragok (*-ban/-ben, -ból/-ből, -ba/-be*) és külviszonyragok (*-n/-on/-en/-ön, -ról/-ről, -ra/-re*), valamint közelséget kifejező toldalékok (*-nál/-nél, -tól/-től, -hoz/-hez/-höz*) is” (ONyt. 585).

A szöveges részt követő táblázatban már konkrét példák is helyet kapnak (*eredményhatározó, célhatározói eset, társ- vagy állapothatározói eset*), ezeket legtöbb esetben zárójelben követi a latin terminus is. Az *eredményhatározói eset*-nél a magyarban egy, a latinban két latin név szerepel (*transzlátívusz-faktívusz*), bár nem derül ki, hogy ezek szinonimák vagy két külön funkcióra utalnak). Érdekes megoldás, amikor a latin és a magyar elem kombinálódik az esetnévben: a latin esetnév a fő kategória, a magyar kiegészítés pedig a mondatrészi funkciókat sorolja fel (*állapotot kifejező esszívusz/formatívusz, célt, állapotot, eredményt kifejező esszívusz*).

6.2.3. Körülíró, definíció jellegű terminusok. A korszak esetterminológiájának kétségtől ez a legváltozatosabb és legtöbb újdonságot hozó típusa, mely minden bizonnyal kényszerből, az egységes és kifejező magyar terminológia hiányából született. Kérdés lehet, hogy az egyes körülírási terminusok az esetragok mely elemét, funkcióját emelik ki, illetve, hogy ezen részletező elnevezések hogyan illeszkednek az adott grammatika további magyar nyelvű esetterminuszaihoz.

A MMNyR.-ben az eseteket leíró szöveges rész utáni táblázatban (MMNyR. 1. 557) a neolatin terminusok mellett körülíró, már-már meghatározássá duzzasztott elnevezések is helyet kapnak. Ezek legtöbbször a következő képlet szerint épülnek fel: esetforma megnevezése + az esetfunkció (ráutaló kérdéssel való) körülírása + határozói viszony megnevezése, például a *-ban ~ -ben (hol? kérdésre felelő, belső térre utaló) helyhatározói ragos (inessívusi) alak*; a *-tól ~ -től (honnan? kérdésre felelő, szomszédos térre utaló) helyhatározói ragos (ablatívusi) alak*; az *-ig (-iglan ~ -iglen) végső határt kijelölő ragos határozó (terminatívusi) alak*.

A MGr. főként egyes helyhatározói esetek megnevezésére alkalmaz részletező terminusokat, pl. „*közelében levés eset*”, „*távolító külviszony eset*”, „*külső közelítő eset*”. Érdekeség, hogy ezek a megnevezések (a legtöbb esetben) nem kapnak helyet a leírás utáni összefoglaló táblázatban, illetve sokatmondó az a tény is, hogy a grammatika mindig idézőjelben szerepelteti e megnevezéseket (MGr. 194–204).

Az ONyt. is táblázatos formában foglalja össze a magyar esetparadigmát (ONyt. 586–587), ebben az első oszlop az, mely az egyes esetek neveit sorakoztatja fel. E táblázatban főként az irányhármasság eseteihez kapcsolódnak definiáló, leíró jellegű megnevezések, ezek azt hivatottak kibontani, hogy az adott eset mely kérdésre, milyen körülmények között/kontextusban felel: *hely (hol?) bent levés (inesszívusz)*; *hely (hol?) mellette levés (adesszívusz)*; *irány (hová?) felületére (szublátívusz)*; *irány (honnan?) közeléből (ablatívusz)*.

6.3. VERSEGHY hagyatéka. Láttuk, hogy VERSEGHY neolatin terminológiája sikeresen folytatódott a modern grammatikákban. Kérdés viszont, hogy modern grammatikairódmunk eklektikus magyar terminológiája mennyiben merít a VERSEGHY által először megalkotott, a sokesetű rendszert magyar nyelvű terminológiával leíró rendszerből. Mivel a modern magyar terminológia az esetek többségében neolatin vagy körülíró terminusokkal él, ezért ez az összehasonlítás

többnyire csak a MGr. magyar terminusaira korlátozódhat. Ezeket összevetve VERSEGHY rendszerével, részleges egyezést és több ponton eltérést találunk.

Azt látjuk, hogy ahol előfordul az eltérő hagyományból való merítés (pl. VERSEGHY *nevező* és modern grammatikák *alanyeset* terminusa), ott VERSEGHY a latin hagyományt, míg a modern nyelvtanok már a funkcionális elemzést jelenítik meg. VERSEGHY *szenvető* és a ma használt *tárgyeset* terminusok ugyanazon helyzetet más-más perspektívából ábrázolják.

Máskor a modern megnevezés kidolgozottabb: a *-ra/-re* esetrag nevében (VERSEGHY *felható* vs. MGr. *ráhelyezés eset*) VERSEGHY csak a mozgás irányát jelöli, míg a MGr. a mozgást és a mozgás eredményeként létrejövő helyzetet is megjelöli a terminusban. Az ellentétek mellett hasonló jelentésmozzanatot szinonim alakulatokkal kifejező megnevezéssel is találkozhatunk, például VERSEGHY *beható* és MGr. *belső közelítő* eset (*-ba/-be*); VERSEGHY *közelítő* és MGr. *külső közelítő* eset (*hoz/-hez/-höz*); VERSEGHY *okmutató* és MGr. *okhatározó* (*-ért*); VERSEGHY *határozó* és MGr. *határeset* (*-ig*) terminusok. Azonos logika, de eltérő megközelítés húzódik VERSEGHY *helyezettő* és a MGr. *belviszony* eset terminusai között (mindkettő a *-ban/-ben* ragot takarja, de míg az előbbi egy dinamikus, mozgással kapcsolatos előzmény eredményeként nevezi meg, addig a MGr. az állapot statikus jellegét emeli ki, l. a 4.2.2. pontot).

7. Összegzés. A tanulmányban arra a kérdésre kerestük a választ, hogy milyen előzményei voltak a magyar nyelvű esetterminológiának, és van-e ma használatos, egységes, elfogadott magyar nyelvű terminusrendszere az eseteknek. Vizsgálatunkban olyan elemzési szempontok és gyakorlatok is szerepet kaptak, mint a poliszém és szinonim alakok kiemelése, az egyes névadó motívumok körülménye, központi elemek meghatározása és a történetiség.

Bár a magyar nyelvű esetterminológia (Sylvester tükörfordításaitól eltekintve) csak a 19. században jelent meg, előzményét a görög-római mintájú, latin nyelvű rendszer jelentette. A hagyományos görög-római modellben a *casus* 'eset' az esetvégződéssel ellátott névszói alakot jelenti, ahol az eset formálisan van meghatározva, és az elnevezés a forma legfontosabb funkciójára utal. Alakilag a funkciót megnevező ige supinum-töve + *-ivus* képző. A latin esetrendszert a 19. századig megtartották a szerzők, időnként egy-egy új esetet beemelve, és ezek megnevezésében a latin mintát követve.

Az áttörést VERSEGHY Ferenc munkássága jelentette, aki a magyar nyelv leírásába bevezette a sokesetes rendszert, az esetformáknak magyar, német és latin nyelven is teljes terminológiát alkotva. Magyar nyelvű terminológiáját nagyrészt az első akadémiai nyelvtan (1846) is átvette.

A magyar nyelvű esetterminológia azonban a 19. század végén gyakorlatilag eltűnt, összefüggésben a funkcionális elemzés szempontjának előtérbe kerülésével. A mai párhuzamos, de egymástól független, eltérő szemléletű irányzatok működése nem kedvez a magyar terminológia egységesülésének. A latinból örökölt eseteknek vannak bevett magyar nevei, így az *alanyeset*, *tárgyeset*, *birtokos eset*, *részeseset* továbbra is használatosak, de megjelentek újfajta terminusformák is, így a különböző határozói funkciókhoz köthető esetek terminusai és a körülíró,

definíciószerű elnevezések is. Maradandónak bizonyult azonban VERSEGHY latin nyelvű terminológiája. Ez az, amit a modern grammatikák néhány ponton megváltoztatva és kibővítve (pl. a latin elnevezések morfológiai mintája kibővült a főnévi töből *-alis* melléknévképzővel létrehozott esetnevekkel) ma is egységesen használnak. A latin terminológia használatát és a terminusok alakját megerősíti a nemzetközi szakirodalom gyakorlata is.

Kulcsszók: kognitív terminológia, esetrendszer, magyar grammatikák, Verseghy Ferenc.

Hivatkozott irodalom

- BALÁZS JÁNOS 1987. *Hermész nyomában*. Magvető Könyvkiadó, Budapest.
- BALOGH JUDIT 2006. A névszórágózás. In: MGr. 183–209.
- BITNITZ LAJOS 1837. *Magyar nyelvtudomány*. Trattner–Károlyi nyomtatása, Pesten.
- BLAKE, BARRY J. 2001. *Case*. Cambridge University Press, Cambridge. <https://doi.org/10.1017/cbo9781139164894>
- BREITMEYER, JULES 1933. *Le suffixe latin -ivus*. PhD thesis. University of Geneva.
- CABRÉ CASTELLVÍ, M. TERESA 1999. *Terminology. Theory, methods and applications*. John Benjamins Publishing Company, Amsterdam. <https://doi.org/10.1075/tlrp.1>
- CSER ANDRÁS 2015. *A nyelvészeti gondolkodás fejlődése a humanizmus idejétől a 20. századig*. PPKE BTK, Budapest.
- DGr. = *Magyar grammatika, mellyet készített Debreczenben egy magyar társaság*. Alberti, Bécs, 1795.
- ÉDER ZOLTÁN 1988. Verseghy Ferenc nyelvtanai tekintettel a magyar mint idegen nyelv oktatására. *Magyar Nyelvőr* 112: 57–66.
- ÉDER ZOLTÁN 1998. Verseghy nyelvi rendszere és a kortársi grammatikák. *Magyar Nyelv* 94: 292–301.
- ÉDER ZOLTÁN 1999. *Verseghy Ferenc első nyelvészeti munkája. A Proludium-nak Bevezetés a magyar nyelv törvényeibe* c. magyar fordításához készített utószó. Verseghy Ferenc Megyei Könyvtár, Szolnok. 77–91.
- FIERS MÁRTA 1979. Nyelvtani műszavaink történetéből. *Magyar Nyelv* 75: 185–199.
- FOGARASI JÁNOS 1843. *A magyar nyelv szelleme. Első kötet. Művelt magyar nyelvtan elemi része*. Heckenast Gusztáv, Pest.
- FÖLDI JÁNOS 1790/1912. *Földi János magyar grammatikája*. Régi Magyar Könyvtár 28. Kiad. GULYÁS KÁROLY. MTA, Budapest.
- GELEJI KATONA ISTVÁN 1645/1906. *Magyar Grammatikatska*. Kiad. SIMONYI ZSIGMOND. Atheneum, Budapest.
- GYARMATHI SÁMUEL 1794. *Okoskodva tanító magyar nyelvmester. Első darab*. Hochmeister Márton, Kolozsvár.
- GYÓI RENÁTA 2023. *Tudományos grammatikák az újmagyar kor első felében*. PhD-értekezés. ELTE, Budapest. <https://doi.org/10.15476/ELTE.2022.288>
- HASPELMATH, MARTIN 2012. Terminology of Case. In: MALCHUKOV, ANDREJ – SPENCER, ANDREW eds., *The Oxford Handbook of Case*. Oxford University Press, Oxford. 505–517. <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780199206476.013.0034>

- IMRÉNYI ANDRÁS 2021. A monarchy without subjects: on Brassai's (almost) subject-free dependency grammar. In: MAZZIOTTA, NICOLAS – MILLE, SIMON eds., *Proceedings of the Sixth International Conference on Dependency Linguistics (Depling, SyntaxFest 2021)*. Association for Computational Linguistics, Sofia. 60–67.
- KALMÁR GYÖRGY 1770. *Prodromvs idiomatis scythico-mogorico-chvno (seu, hunno-) avarici*. Landerer Mihály János, Pozsony.
- KASSAI JÓZSEF 1817. *Magyar nyelv-tanító könyv*. Nádaskay András, Sárospatak.
- KIEFER FERENC 2020. A ragozás. In: StrNyt. 3. 569–618.
- KOMÁROMI CSIPKÉS GYÖRGY 1655/2008. *A magyar nyelv magyarázata. Hungaria Illustrata*. Ford. C. VLADÁR ZSUZSA. Szerk. ZSILINSZKY ÉVA. A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 228. Magyar Nyelvtudományi Társaság, Budapest.
- KOVÁCS FERENC 2001. *A magyar nyelvtudományi terminológia kialakulása*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- KÖVESDI PÁL 1686/2010. *A magyar nyelv alapjai. Elementa Linguae Hungaricae*. Ford. C. VLADÁR ZSUZSA. Szerk. ZSILINSZKY ÉVA. A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 232. Magyar Nyelvtudományi Társaság, Budapest.
- LADÁNYI MÁRIA 2008. Van-e genitívusz a magyarban? In: BERCZKI ANDRÁS – CSEPREGI MÁRTA – KLIMA LÁSZLÓ szerk., *Urálisztikai Tanulmányok 18. Ünnepi írások Havas Ferenc tiszteletére*. ELTE BTK Finnugor Tanszék – Numi-Tórem Finnugor Alapítvány, Budapest. 522–534.
- LADÁNYI MÁRIA 2017. Névszói inflexió. In: ONyt. 579–593.
- LANGSLOW, DAVID 2012. Translation techniques in Greek and Latin. In: MULLEN, ALEX – JAMES, PATRICK eds., *Multilingualism in the Greco-Roman worlds*. Cambridge University Press, Cambridge. 141–171. <https://doi.org/10.1017/CBO9781139012775.008>
- MGr. = *Magyar grammatika*. Szerk. KESZLER BORBÁLA. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 2000.
- MMNy. = *A mai magyar nyelv*. Szerk. BENCÉDY JÓZSEF – FÁBIÁN PÁL – RÁCZ ENDRE – VELCSOV MÁRTONNÉ. Tankönyvkiadó, Budapest, 1968.
- MMNyR. = *A mai magyar nyelv rendszere. Leíró nyelvtan*. 1. Bevezetés. Hangtan. Szótan. Szerk. TOMPA JÓZSEF. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1961.
- MNyR. = *A 'magyar nyelv' rendszere*. Közre bocsátá a' Magyar Tudós Társaság. Magyar Királyi Egyetem, Buda, 1846.
- NAGY DÓRA 2022. A magyar esetrendszer Adámi Mihály grammatikájában kontrasztív és nyelvtanítás-elméleti szempontból. *Modern Nyelvoktatás* 28/3–4: 27–48. <https://doi.org/10.51139/monye.2022.3-4.27.48>.
- ONyt. = *Nyelvtan*. Szerk. TOLCSVAI NAGY GÁBOR. Osiris Kiadó, Budapest.
- RÉVAI MIKLÓS 1803. *Elaborator Grammatica Hvngarica*. 1. Trattner Mátyás, Pest.
- RÉVAI MIKLÓS 1806. *Elaborator Grammatica Hvngarica*. 2. Trattner Mátyás, Pest.
- RÉVAI MIKLÓS 1908. *Elaborator Grammatica Hvngarica*. 3. Kiad. SIMONYI ZSIGMOND. Franklin Társulat, Budapest.
- PERESZLÉNYI PÁL 1682/2006. *A magyar nyelv grammatikája. Grammatica Lingvae Ungaricae*. Ford. C. VLADÁR ZSUZSA. Szerk. ZSILINSZKY ÉVA. A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 226. Magyar Nyelvtudományi Társaság, Budapest.
- POMÁZI BENCE 2021. *A -nak/-nek rag polyszémája*. PhD-értekezés. ELTE, Budapest.

- PRISCIANUS CAESARIENSIS *Institutiones Grammaticae*. <https://archive.org/details/PriscianiInstitutionumGrammaticarumLibri/PriscianiInstitutionumGrammaticarumLibriI-xiihertz.1855> (2024. 01. 28.)
- QUINTILIANUS, MARCUS FABIVS 2009. *Szónoklattan*. Ford. ADAMIK TAMÁS et al. Kalligram, Pozsony.
- SÁROSI ZSÓFIA 2016. Morfématörténet. In: KISS JENŐ – PUSZTAI FERENC szerk., *A magyar nyelvtörténet kézikönyve*. A magyar nyelv kézikönyvei 29. Tinta Könyvkiadó, Budapest. 129–154.
- SIMONYI ZSIGMOND 1888. *A magyar határozók* 1. MTA, Budapest.
- SIMONYI ZSIGMOND 1889. *A magyar nyelv. A művelt közönségnek*. MTA, Budapest.
- SIMONYI ZSIGMOND 1895. *Tüzetes magyar nyelvtan történeti alapon* 1. MTA, Budapest.
- StrNyt. 3. = *Strukturális magyar nyelvtan 3. Morfológia*. Szerk. KIEFER FERENC. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2020. <https://doi.org/10.1556/9789634540533>
- SPENCER, ANDREW 2008. Does Hungarian have a case system? In: CORBETT, GREVILLE G. – NOONAN, MICHAEL eds., *Case and Grammatical Relations*. John Benjamins Publishing Company, Amsterdam. 35–56. <https://doi.org/10.1075/tsl.81.02doe>
- SYLVESTER JÁNOS 1539/1989. *Sylvester János latin–magyar nyelvtana*. Ford. C. VLADÁR ZSUZSA. Szerk. ZELLIGER ERZSÉBET. A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 185. Magyar Nyelvtudományi Társaság, Budapest.
- SZENCZI MOLNÁR ALBERT 1610/2004. *Novae Grammaticae Ungaricae libri duo – Új magyar grammatika két könyvben*. Ford. C. VLADÁR ZSUZSA. Szerk. ZSILINSZKY ÉVA. A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 222. Magyar Nyelvtudományi Társaság, Budapest.
- TEMMERMAN, RITA 2000. *Towards New Ways of Terminology Description. The sociocognitive approach*. John Benjamins Publishing Company, Amsterdam–Philadelphia. <https://doi.org/10.1075/tlrp.3>
- TESz. = *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára* 1–3. Főszerk. BENKŐ LORÁND. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1967–1976.
- TOMPA JÓZSEF 1961. A névszói viszonyragozás. In: MMNyR. 1: 552–587.
- UNBEGAUN, BORIS 1932. Le calque dans les langues slaves littéraires. *Revue des Études Slaves* 12/1: 19–48. <https://doi.org/10.3406/slave.1932.7505>
- VERSEGHY FERENC 1793. *Proludium in institutiones linguae hungaricae*. Trattner, Pest.
- VERSEGHY FERENC 1805. *Neuverfaßte Ungarische Sprachlehre*. Joseph Eggenberger, Pest.
- VERSEGHY FERENC 1816. *Analyticae Institutionum linguae Hungaricae pars* 1–2. Typis Regiae Universitatis Hungaricae, Buda.
- VERSEGHY FERENC 1818. *Magyar Grammatika avagy Nyelvtudomány*. Királyi Magyar Universitas, Buda.
- C. VLADÁR ZSUZSA 2005. *A latin nyelvű magyar nyelvészeti irodalom terminusai*. Philosophiae Doctores 42. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- C. VLADÁR ZSUZSA 2015. Újabb szempontok a Révai–Verseghy-vitához. In: FORGÁCS TAMÁS – NÉMETH MIKLÓS – SINKOVICS BALÁZS szerk., *A nyelvtörténeti kutatások újabb eredményei VIII*. SZTE Magyar Nyelvészeti Tanszék, Szeged. 179–193.
- C. VLADÁR ZSUZSA 2016. *A korai magyar grammatikák*. Segédkönyvek a nyelvészet tanulmányozásához 191. Tinta Könyvkiadó, Budapest.

Excerpts from the history of Hungarian case terminology

The present paper explores the history of terminology of Hungarian nominal cases: what antecedents they had and why there is no unified and generally recognized terminology of cases existing in Hungarian linguistics. The study analyses the terminology of Hungarian cases from the most important grammars of the early ages to the 19th, 20th and 21st centuries with the help of some principles taken from cognitive terminology.

Keywords: cognitive terminology, grammatical cases, Hungarian grammars, Ferenc Verseggy.

GYÓI RENÁTA – C. VLADÁR ZSUZSA
ELTE Eötvös Loránd Tudományegyetem